

Ik worstel en kom boven...

Carla R. Josephus Jitta

Ik worstel en kom boven...

Een leven, getekend door WO II

Geschreven tussen de jaren 1998 en 2011.

© 2015 Carla R. Josephus Jitta

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
worden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Omslagfoto: auteur op twaalfjarige leeftijd,
foto gemaakt door Eddy Fuld in 1944.

ISBN 978 94 021 2793 5

‘Was mich nicht umbringt, macht mich stärker’

Friedrich Nietzsche

Inhoud

I	Waarom ik begon te schrijven 9
II t/m IV	Begin van een zoektocht; de eerste Jitta's 13
V t/m VII	Opkomst van een familie 33
VIII	A.C. Wertheim 52
IX t/m XI	Grootouders Jitta 57
XII t/m XV	Jo Jitta en Rosi Fleck trouwen en krijgen twee kinderen 72
XVI t/m XIX	Opkomst van de Nazi's, begin WO II 91
XX t/m XXIV	Oorlog 116
XXV t/m XXVIII	Gevangenschap en bevrijding 147
XXIX t/m XXXI	De eerste jaren na de oorlog, vliegtuigongeluk tante Marie en oom Eddy 192
XXXII t/m XXXIV	Analistenopleiding, tuberculose 207
XXXV t/m XXXVIII	Amsterdam, eigen appartement 221
XXXIX, XL	Een jaar freewheelen, Italië, skiën 246
XLI	Alfred 255
XLII	Verenigde Staten 263
XLIII t/m XLVIII	Amsterdam, werk, Tom 282
XLIX	Slot 309
Bijlagen	Stambomen, foto's, brief Jo uit New York 1929 314
	Epiloog 326

I

15 september 1998

De laatste weken wordt de naam van Anne Frank vaak genoemd. De vijf bladzijden uit haar dagboek, die plotseling ontdekt zijn, doen stof opwaaien.

Het is altijd voor mij merkwaardig om de mythe van Anne Frank te zien groeien. 37 jaar lang woonde ik aan de Prinsengracht en zo dicht bij het Achterhuis, dat ik regelmatig naar het adres werd gevraagd. Jarenlang waren er in de pakhuizen tegenover mij de magazijnen van de Technische Unie en op één van de openstaande luiken stond heel groot 263 geschreven, het huisnummer van het Achterhuis, dat een eindje verder aan de Prinsengracht staat. In die tijd zei ik, dat op 1 april het seizoen begon van “where is the Anne Frank house?”

Maar de laatste jaren, dat ik er woonde hoorde ik het hele jaar door vragen naar “the Anne Frank House”. De Technische Unie was allang vertrokken uit het pand tegenover mij en luxueuze flats waren er voor in de plaats gekomen.

Het is gek om te ervaren dat Anne Franks geschiedenis zo’n magisch verhaal werd, terwijl al die mensen die mij ooit de weg vroegen geen flauw idee hadden dat ze tegen een soort Anne Frank spraken.

Toen ik het dagboek voor het eerst las, was ik ± 18 jaar en ik was niet erg onder de indruk. Ik herkende er mijn eigen leven in, mijn eigen gevoelens en daarom vond ik het heel gewoon wat ze schreef.

Bovendien zag ik aan de data van haar arrestatie en die van haar verblijf in de strafbarak van Westerbork dat ik haar gekend moest hebben. Maar ik had geen enkele herinnering, want alle mensen die je

korte tijd gekend had en die doorgestuurd werden naar het “oosten” vergat je meteen weer. Ze werden als een grauwe sluier voor je ogen. Uit zelfbehoud....

De leeftijdsgroep tussen mijn broer Alfred en mij in (tussen 1929 en 1931 geboren) was een groep die ik kende in de strafbarak. Maar ik herinner me alléén degenen met wie ik bevriend was geraakt.

Zo is het gegaan. Soms heb ik wel eens aan iemand verteld dat ik die gevoelens had gehad: het verdwijnen van mensen als een grauwe massa; een enkele keer begrijpt men het, maar eigenlijk zelden, want iemand als Anne Frank kun je je toch onmogelijk niet herinneren....

Henriëtte Boas schreef enige tijd geleden in NRC-Handelsblad dat ze het dagboek van Anne Frank helemaal niet zo bijzonder vond, omdat het niet specifiek voor de geschiedenis van de joden was en omdat het gewoon de belevenissen waren van een meisje van die leeftijd. Eigenlijk was ik het met haar eens, maar ik geloof dat het bijzondere van het boek is, dat je die belevenissen volgen kunt en dat het zo wáár is wat ze schrijft. Ik geloof dat het niet meer en niet minder is. Het positieve vind ik vooral, dat door het dagboek een levend beeld is ontstaan van de belevenissen van een ondergedoken meisje en het feit dat ze de kampen niet overleefd heeft, heeft de mythe versterkt. Als ze was blijven leven, was het dagboek òf niet gepubliceerd, omdat de schrijfster dat achteraf niet meer belangrijk vond òf het had niet die aandacht gekregen omdat de schrijfster nog in leven was. Ik denk dat het ongeveer zo in elkaar zit.

16 september 1998

Het is niet zomaar dat ik ben begonnen met een vergelijking met Anne Frank. De Tweede Wereldoorlog heeft een grote invloed gehad op mijn leven. Steeds opnieuw merk ik hoe essentieel die jaren zijn geweest. De loop van mijn leven is beïnvloed, mijn emotionaliteit heeft

een zekere verandering ondergaan, ik heb verdriet gehad, maar ik heb mijn best gedaan de gebeurtenissen te verwerken. In hoeverre ik daarin geslaagd ben, moeten anderen beoordelen. Het gaat er om wat je met je leven doet. Ieder mens moet met zijn eigen leven leven, daar zelf mee klaar komen. Je kunt ten dele geholpen worden, maar het komt uiteindelijk op je zelf aan.

18 september 1998

Eigenlijk ben ik al jaren in gedachten bezig met schrijven. Aanvankelijk wilde ik over het leven van mijn vader schrijven.

Zo'n twaalf jaar geleden werd ik door een vraag naar de herkomst van tekeningen, die zich in het Louvre bevonden, geconfronteerd met het leven van mijn vader. Over die tekeningen zal ik later vertellen. Wat essentieel is, is dat ik, toen die vraag me gesteld werd, niets van mijn vader afwist. De vragen die op me afkwamen, riepen nieuwe vragen op en door de animo en de ijver die ik had om aan de vragen te beantwoorden, ontstond een zeer uitgebreid onderzoek, dat veel verder ging dan het leven van mijn vader.

Behalve bij zijn achtergrond, kwam ik terecht bij de achtergrond van de familie en die van de joden in Europa: ik kon er van alles bijhalen. Gaande weg realiseerde ik me hoe boeiend het leven van mijn vader was geweest en vooral hoe boeiend de familieleden waren geweest, die invloed hadden gehad op mijn vader, op andere familieleden en ook op mij. Ik ging een samenhang zien.

En zo groeide de gedachte om het leven van mijn vader te beschrijven, als een soort eerbetoon aan hem. Als ik er met anderen over sprak, bleken ze geïnteresseerd te zijn, maar ook hoorde ik steeds vaker de vraag waarom ik niet over mijn eigen leven ging schrijven.

Er gingen tijden overheen, ik was met andere dingen bezig. En nu gaat de tijd dringen: ik ben bijna 67, hoe lang zal ik nog in staat zijn helder

te formuleren, me de dingen in herinnering te brengen? Gelukkig heb ik zeer veel gedocumenteerd, zodat ik elk feit, elke jaartal kan verifiëren.

En zo ben ik dan aan mijn eigen levensverhaal begonnen, waarbij het leven van mijn vader vanzelf een plaats zal krijgen.

Ik zal in stukjes en beetjes schrijven, steeds korte herinneringen opschrijven.

II

23 september 1998

Om de achtergronden te begrijpen, heb ik me verdiept in de voorouders. Het boeiendst vind ik de Jitta-familie. Het begint allemaal met Nathan Josephus uit Bamberg, de stamvader. Er bestaat een prachtig perkamenten document (in het bezit van mijn achterneef Adelbert), waarmee Nathan naar het Westen kwam. In die brief wordt hij aanbevolen als een betrouwbaar man, die veel zaken heeft gedaan en veel gereisd heeft.

Over Nathan, die volgens zijn aanbevelingsbrief uit Bamberg komt, zijn niet alle gegevens eensluidend. Hij trouwt in Amsterdam met Judith Aron van Dort. Op de ondertrouwakte van 14 mei 1779 staat “Nathan Josephus van Koblenz jood, oud 34 jaar. zijn moeder Rebecka Moses te Koblenz.

Judith Aarons van Amsterdam oud 26 jaar. vader Aaron J.Saks”.

In zijn overlijdensakte van 16 februari 1829 staat “Nathan Josephus Jutta, 161 geboren Bamberg, Koopman, weduwnaar van Judith Aron van Dort”.

In het gemeentearchief van Amsterdam (DTB 751-94) staat n.a.v. zijn trouwen in 1779 het volgende: Nathan Joseph, geb. 1745, herkomst Koblenz, asjkenazisch trouwde met Judith Aron geb.1753, herkomst Amsterdam, asjkenazisch.

getuige bruidegom: Mozes, Rebecca

relatie bruidegom: moeder

getuige bruid: Isaac, Aron
relatie bruid: vader

Komt Nathan nu uit Koblenz of Bamberg en hoe komt hij aan de naam Jutta?

29 september 1998

Mijn onderzoekstocht voerde naar Bamberg, dat in Duitsland, in het noorden van de deelstaat Beieren ligt. In het Staatsarchiv aldaar meende dr. Mistele dat de afstamming van Nathan aldus kan zijn : Wolff Nathan (Hofjude 1730) → Joseph Wolf Nathan (Schutzbrief 1.3.1736) → Nathan Josephus (geb. tussen 1738 en 1745) tr. Judit Arons van Dort → Wolf + 5 dochters.

Dat zijn grootvader Hofjude geweest zou zijn, verklaart wellicht de Schutzbrief van zijn zoon, hetgeen betekende dat hij contacten had met een vorstenhuis en een bevoorrechte positie had aan het hof. Dat zijn zoon dan een Schutzbrief zou hebben, die hem bescherming bood tegen antisemitische maatregelen, zou wellicht ook de aanbevelingsbrief die Nathan van de Prince de Ligne kreeg, verklaren.

In die aanbevelingsbrief wordt Nathan als N. Josephus geboren in Bamberg beschreven. Maar de ondertekening van een in het Jiddisch geschreven briefje uit ± 1820 in Amsterdam luidt “Nathan ben Joseph uit Bamberg”, wat Nathan zoon van Joseph uit Bamberg betekent.

Zowel in Bamberg, als in Amsterdam bij het Gemeentearchief werd ik doorverwezen naar Jeruzalem.

En dus stelde ik mijn vraag naar de herkomst van Nathan aan the Archives of Jewish History in Jeruzalem. Op 5 februari 1987 schreef Arie Seal (directeur), dat de “Bamberger Personenstandsbücher” niet ver genoeg teruggaan, dat het “Familienbuch” voor de joodse families

van Bamberg gegevens van de families Nathan en Wolfsheimer bevatten, maar die gaven mij geen houvast en verder schreef hij, dat het “Hebrew Memorbuch” uit Koblenz 2 Benjamin Wolffs vermeldt met hun overlijdensjaar en de namen van hun vaders.

Er van uitgaande dat de ene Benjamin Wolff de grootvader van de andere was, dan kom ik, samen met de Amsterdamse gegevens tot de volgende afstamming:

Nathan → Benjamin Wolff gest. 1665 → e.v. vader van Jacob Josef → Benjamin Wolff gest. 1765 → Josephus Benjamin gest. vóór 1779 (trouwjaar van zijn zoon), gehuwd met Rebecca Mozes → Nathan Josephus gest. 1829 → Wolf + 5 dochters.

Hoe het ook zij, de sporen van Nathan naar zijn verleden zijn verwaagd en dat wat hij met zijn leven deed, is wellicht veel interessanter.

Inmiddels wilde ik meer weten over het leven van de joden in Bamberg.

Van de zeer oude joodse gemeente Bamberg dateren de eerste berichten uit de 11e eeuw. De joden hadden het moeilijk: in de “Geschichte der Juden im ehemaligen Fürstbistum Bamberg” van Dr. A. Eckstein wordt verhaald van plunderingen en brandstichtingen; maar ook werden de joden af en toe van hoger hand in bescherming genomen. Soms brachten de joden hun bezittingen in veiligheid bij bevriende Christenen. Niet altijd kregen ze hun bezittingen terug. Soms was er een soort rechtsherstel, vaak ook sloeg de bevolking extra hard toe.

Mijn eerste stappen in Bamberg zette ik in het oude gedeelte van de stad. Het oude stadhuis is gebouwd aan een brug over een water waar schilderachtige vissershuisen staan. Mijn gedachten droomden weg, ik trachtte me voor te stellen hoe die voorvader hier geleefd had. Hij had een zeker aanzien, want in de aanbevelingsbrief van de Prince de Ligne wordt hij beschreven als een man met ervaring in de handel in de Zuidelijke Nederlanden en in Engeland en hij wordt in die brief

tot directeur en handelsagent van het vorstendom Fagnolle (provincie Namen, later Henegouwen) benoemd. De brief dateert uit 1773. Indien Nathan in 1739 geboren is, dan is dat precies 40 jaar na een reeks plunderingen en het verschijnen van een antisemitisch pamflet van Eisenmenger (hoogleraar Hebreeuws in Heidelberg, leefde van 1654-1704). Het jaar 1699 was een jaar met slechte graanoogsten. De regering verkocht graan, toebehorend aan het domkapittel, aan Hollandse joden. Terwijl dit graan onder aan de brug in schepen geladen werd om naar het buitenland te gaan, ontstond er onvrede onder de bevolking, die zich wreekte op de joden. Huizen werden binnengevallen, er werd geplunderd en de rellen breidden zich uit. Na een onderzoek naar de gebeurtenissen werden de schuldigen gestraft. Dit alles staat beschreven in een testament uit die tijd (Eckstein).

Wat voor invloed zou dit gehad hebben op de vader van Nathan en op zijn grootvader? Van grootvader Wolff Nathan staat beschreven dat hij in 1695 huizen kocht van christenen. Dat was slechts aan een bepaald aantal joden toegestaan: zij, die onder de bescherming van de bisschop stonden, moesten daar een hoge belasting voor betalen. Wolff Nathan wordt beschreven als een hofjood, iemand die de bisschop moest financieren. Als “Hofjude” had hij een bevoorrechte positie. Dat kan enerzijds jaloezie hebben opgewekt bij zijn geloofsgenoten, maar aan de andere kant, konden hofjoden vaak veel bereiken voor hun geloofsgenoten.

Al lezend in het boekje over de Bamberger joodse gemeente, bekwam ik een benauwend gevoel. De regels waaraan de joden gebonden waren, zowel wat de wereld om hen heen betrof, als de regels binnen de joodse gemeenschap zelf, leken me verstikkend.

En wat hun huizen betreft: elk jaar werden de regels aangaande hun eigen huis veranderd. Zekerheid van een veilig thuis was er dus niet. En de belastinggelden voor de joden waren zo hoog, dat er velen het nauwelijks betalen konden.

Ik kan me voorstellen dat iemand, die daar geestelijk en financieel

toe in staat was, zich los wil maken uit zo'n gemeenschap; misschien heeft een stad als Amsterdam met zijn grote vrijheid, in die tijd al een aantrekkingskracht gehad op die verre voorouder.

Wie dan ook de vader of grootvader van Nathan was: in elk geval trekt hij zelf met de aanbevelingsbrief van de Prince de Ligne weg uit Bamberg en treedt hij in 1779 in Amsterdam in het huwelijk.

In Bamberg mag Wolff Nathan in 1736 zijn "Schutzbrief" aan zijn zoon Joseph overdragen, die echter geen handel mag drijven, behalve in het Frankenland, op straffe van een geldboete. Overigens wordt Wolff Nathan in 1737 zelf failliet verklaard.

De achtergronden van Nathan heb ik beschreven alsof hij, zoals dr. Mistele dacht als vader Joseph en grootvader Wolff Nathan had en in Bamberg geboren was, wat volgens de aanbevelingsbrief van de Prince de Ligne het geval was.

Maar volgens het "Familienbuch" voor de joodse families in Bamberg, dat in 1934 door Rabbijn Katten is geschreven en waar Aryeh Segall zijn gegevens uit haalde, had Josef Wolff Nathan, die in 1736 zijn Schutzbrief krijgt, helemaal geen zoon...

Komt Nathan dan toch uit Koblenz? Zijn moeder komt er in elk geval vandaan. Stel dat hij daar geboren is, de zoon is van Josef Wolff Nathan uit Bamberg, maar niet door hem erkend is? Josef Wolff Nathan had in 1746/47 drie kinderen en was zelf toen 36 jaar. Nathan is in 1739 of in 1745 geboren. Het zou een eenvoudige verklaring zijn.

Wat valt er nog meer te zeggen van de aanbevelingsbrief, het perkamenten stuk in het Frans geschreven (vertaling drs. E.M. Mout-van der Mandele), voorzien van het zegel en de handtekening van Charles Prince de Ligne?

De prins heeft een aantal belangrijke functies: behalve heer van Fagnolle, maarschalk en hofmaarschalk van Henegouwen is hij kolonel-eigenaar van een regiment infanterie. Fagnolle, dat in de provin-

cie Namen ligt, valt eerst onder Henegouwen en wordt in 1770 zetel van een vorstendom, in 1792 wordt het verenigd met Frankrijk. Van 1713-1792 behoort het tot de Oostenrijkse Nederlanden, waar Maria Theresia van 1740-1780 Keizerin over was. Charles de Ligne (1735-1814) was ook schrijver, gezant in St-Petersburg. In zijn memoires wordt geen melding gemaakt van Nathan Josephus. Zijn houding lijkt min of meer antisemitsch.

Hij is een man van veel liefdes, een kosmopoliet, een cultureel man, hij had contacten met alle belangrijke vorsten van Europa. Zijn aanbevelingsbrief zal van gewicht zijn geweest: Nathan mag handelswinkels en werkplaatsen inrichten en via deze brief worden rechtsdienaren en officieren bevolen hem alle medewerking te verlenen, ten gunste van het land. Wel behoudt de Prince de Ligne zich het recht voor ten alle tijde zijn vergunning te herroepen en ook moet Nathan binnen bereik van Brussel blijven om alles te kunnen bespreken.

In “the Court Jew” (de Hofjood) van Selma Stern wordt geschreven over de luxe aan de vorstenhoven in de periode tussen 1640 en 1740. Er was vraag naar edelstenen, waarvan de handel niet verboden was aan joden. Er bestonden draden van handel in Europa en Amsterdam was het centrum van de diamant-industrie.

De “Hofjuden” kregen, al naar gelang de diensten die zij hun hof bewezen allerlei titels. Ze waren correspondenten van grote en kleine vorsten en informeerden over politieke ontwikkelingen, lopende zaken en hofroddel. Ze waren vergelijkbaar met dagbladcorrespondenten. Ze hadden geen internationale privileges of politiek belang, maar waren privé-werknemers van hun meesters, die ze trouw moesten dienen. Daar stond een jaarlijks inkomen van 150-200 Taler tegenover en bescherming door ambtenaren; ze hadden toegang tot het hof en waren vrijgesteld van verschillende belastingen. Ze hadden het recht om te handelen en zich te vestigen waar ze wilden.

Ze waren geldschieters en financiële bemiddelaars voor prins en staten in een tijd, waarin nog geen financiële systemen bestonden. Ze

kregen vaak vertrouwelijke missies, bijvoorbeeld om kostbare goederen of kunstvoorwerpen te kopen.

Maar als het geld van de joden niet meer nodig was, wilde men snel weer vergeten, waarvoor men de joden nodig had gehad.

Toen Praag in 1744 tijdens de Silezische successieoorlog door de Pruisen veroverd werd, werden de joden ten onrechte van verraad beschuldigd door Maria Theresia. Ze moesten Praag verlaten.

Wolf Wertheimer verzamelt alle belangrijke Hofjoden uit Europa om hun heersers te doen overtuigen Maria Theresia zachter te stemmen. Na vier jaar krijgen ze na betaling van 240.000 florijnen, gratie en mogen ze terugkeren. Veel Hofjoden stichtten nieuwe gemeenten nadat ze vergunning hadden gekregen zich te vestigen.

Maar ook belandden Hofjoden vaak in de gevangenis, als gevolg van intriges en valse beschuldigingen. Het geld dat anderen hen schuldig waren, werd niet terugbetaald.

Het proces tegen Joseph Süß Oppenheimer in 1737 en 1738, die nadat zijn beschermheer gestorven was, in ongenade viel en werd opgehangen, wordt beschreven in de roman uit 1925 van Lion Feuchtwanger. De film *Jud Süß* toont de antisemitische propaganda van de nazi's.

Het proces tegen Oppenheimer vond plaats in de jaren vlak voor Nathans geboorte, en hij werd opgehangen toen Nathan een kind was. Zou Nathan over hem hebben horen spreken?

In de Encyclopaedia Judaica wordt over Koblenz gezegd dat er in 1104 voor het eerst joden gemeld worden; ze moeten belasting betalen. In 1209 is er sprake van discriminatie; ook als Aartsbisschop Henry ze in 1265 wil beschermen, worden er 20 gedood. Tussen 1279 en 1346 moeten de joden geld lenen aan het gemeentebestuur. Ze moeten belasting betalen en worden gedurende de Zwarte Dood (de pest) in 1348/49 vervolgd, omdat ze als de veroorzakers van de pest worden beschouwd.

Vanaf 1351 wonen er weer joden in Koblenz onder bescherming van

de Aartsbisschop, maar in 1418 worden ze al weer verdreven.

Tussen 1512 en 1518 krijgen 5 joodse families toestemming in Koblenz te wonen. Tussen 1555 en 1771 mogen ze alleen als Bank van Lening fungeren of in de handel werken. En in 1723 moeten ze in een speciale joodse straat wonen en mogen ze geen lichte of kostbare kleding dragen. In 1794 wordt de joodse afbakening opgeheven en in 1797 begint de emancipatie.

Zo heel veel verschil met de toestand in Bamberg is er niet.

Vóór de 1e kruistocht in 1096 zijn er al joden in Bamberg. Eerst worden ze tot de doop gedwongen, later mogen ze weer terugkeren tot het Jodendom.

In 1298 worden er 135 joden gedood tijdens de Rindfleisch-massacres. (Rindfleisch was een Duits edelman die leiding gaf aan de vervolging van joden). Ook daar worden ze tijdens de Zwarte Dood in 1348 vervolgd. Tussen de 14e en de 17e eeuw doen joden pogingen om door het betalen van hoge geldsommen zich te mogen vestigen en bescherming te krijgen. Steeds worden ze aangevallen en verdreven.

In 1633 zijn er 10 families die in 1644 recht krijgen in Bamberg te wonen.

Een jaarlijks pruimenfeest werd in de Bamberger gemeente gevierd om een gebeurtenis uit 1699 te herdenken, waarbij de joden gered werden doordat één van hen een massacre wist te voorkomen door pruimen te gooien over het morrend gepeupel.

Maakt het veel uit of Nathan uit Bamberg of uit Koblenz kwam?

In elk geval gaat hij de vrijheid tegemoet door naar de Nederlanden te trekken.

Behalve het document van de Prince de Ligne, dat in het bezit van de familie is, is er niets bekend van de jaren tot aan zijn trouwen op 6 juni 1779 in Amsterdam met Judith Arons van Dort.

Zijn vader is dan gestorven, zijn moeder is op de bruiloft.

Uit enkele data kun je iets afleiden. Judith is geboren in 1753 in Amsterdam en sterft in Amsterdam op 28 november 1811.

Uit hun huwelijk zijn 6 kinderen geboren: Rebecca, Cato(Cateau), Henriëtte, Wolf, Helena en Charlotta.

Op 14 januari 1812 en ruim 6 weken na de dood van zijn vrouw, verschijnt Nathan voor de ambtenaar van de burgerlijke stand te Amsterdam om een familienaam aan te nemen. Het is de tijd dat alle burgers verplicht worden een familienaam aan te nemen, voor zover zij die nog niet hebben.

III

17 oktober 1998

Wat zou ik graag om een hoekje kijken naar Nathan, speciaal op de dag van zijn nieuwe familienaam. Hoe zou hij er uit gezien hebben? Was hij in goede doen? Was hij verstrooid?

Was hij op dat moment \pm 73 of 67 jaar? De leeftijd die hij bij zijn trouwen opgeeft, komt niet overeen met de 90 jaren die hij bij zijn sterven in 1829 zou hebben gehad. Was hij vergeetachtig?

De namen van zijn kinderen kloppen en ook het aantal, maar niet hun leeftijden. Hij verklaart tot familienaam de naam JUTTA aan te nemen voor zichzelf en zijn kinderen en de namen Nathan Josephus als voornamen te behouden. Zijn kinderen behouden hun voornamen. Ontroerend was het voor mij om zijn eerste handtekening N. Josephus Jitta in zwierige letters te lezen. Hoe het ook zij: vanaf dat moment noemen zijn afstammelingen zich Josephus Jitta.

Op die 12e januari 1812 wonen zijn kinderen bij hem en is het adres Muiderplein nr. 1.

Als je wat op de geschiedenis vooruit loopt, is het grappig om te zien hoe de familie in steeds betere buurten gaat wonen.

Er komen adressen aan de Zwanenburgwal, de Kalverstraat, de Nieuwe Keizersgracht, de Sarphatistraat, de Keizersgracht, het Westeinde en de Beethovenstraat.

De familienaam wordt in het gemeentearchief van Amsterdam vaak als JUTTA geschreven; tussen 1812 en 1822 heb ik in zeker 5 gevallen de naam Jutta gevonden, voornamelijk bij Nathans zoon Wolf. Die heeft ook zijn dood geboren dochttertje in 1817 of 1818 JUTTA genoemd.

Zou het, de vele onnauwkeurigheden in aanmerking nemend, ook mogelijk zijn dat de familienaam eigenlijk Jutta had moeten zijn? Dat Nathan de naam Judith, van zijn kort tevoren overleden vrouw heeft willen behouden? Judith wordt in andere talen, bijvoorbeeld het Duits vaak Jutta. Jiddisch was een taal die Nathan, naast het Duits, wel als moedertaal gehad zal hebben. En Jutje zou vaak in het Jiddisch i.p.v. Judith gebruikt zijn. In 1986 hebben twee historici uit het Joods Historisch Museum in het Jiddisch woordenboek Jutta als afkomstig van Judith gevonden en konden daarmee mijn theorie min of meer bevestigen.

De naam van de zo kort tevoren overleden vrouw en moeder te willen behouden voor de familie geeft een gevoel van warmte en eenheid en ik kan me voorstellen dat die overweging een rol heeft gespeeld.

Op 13 februari 1829 overlijdt Nathan Josephus Jitta, “in den ouderdom van ruim 90 jaren, aan verval van levenskrachten”, zoals een kranten-annonce zegt. Hij sterft thuis in de Kalverstraat 161, een huis tussen de Olyslagersteeg en de Ossesluis” (nu Spui). De huisnummers (in een ander stuk wordt over wijk 27 gesproken) zijn sindsdien veranderd, maar het huis moet een paar huizen links van waar nu de Bonnetterie is gevestigd, gestaan hebben.

Waarschijnlijk ging het hem al langere tijd niet goed, want in 1821 heeft Nathan van zijn zoon Wolf f 75,- ontvangen voor drie maanden huishuur. Het huis wordt dan nog door Nathan gehuurd van een andere eigenaar dan zijn zoon Wolf, die het een jaar later heeft gekocht en het sindsdien verhuurt aan zijn vader.

Het huis in de Kalverstraat, wijk 27, tussen Osjessluis en Olyslagersteeg en “waar de rode vos in de gevel staat” heeft Wolf dus in 1822 gekocht en het voor f 5000,- tegen brand verzekerd.

Toch is er nog wel iets meer bekend over Nathan. In een in het Jiddisch gesteld briefje aan zijn zoon Wolf in 1820, vraagt hij dringend geld om een kastje te betalen. Wolf is dus kennelijk in betere doen dan zijn

vader Nathan. Wolf woont op dat moment aan de Zwanenburgwal en Nathan in de Kalverstraat. Nathans dochter Charlotte, die bij haar vader inwoont (?) vraagt op 5 juni 1822 namens haar vader aan Wolf om f 25,- hetwelk “nader verrekend zal worden” en in een andere brief vraagt ze om f 8,-.

Voor de bruiloft van Wolf in 1816 wordt in de Harmonie aan de “Zwaanburgstraat” de grote concertzaal met zijvertrekken en de benedenzaal met keuken en tafelgereedschappen gehuurd.

Van de nalatenschap van Nathan, koopman in gesteenten en antiquiteiten, bestaat een taxatielijst. Die taxatie vindt plaats tussen 16 en 19 december 1829.

Nathan laat meubilair en antiquiteiten na, winkelgoederen, preciosa en gedrukte boeken. De taxatie wordt door een makelaar en een boekverkoper als deskundigen gedaan. In winkel en magazijn zijn veel halfedelstenen: agaat, kornalijn, lapis lazula, barnsteen, paarlemoer, granaat, onyx, malachiet, koraal, ruwe granaten, speksteen, schildpad, ruwe kornalijn, ruwe amethyst. Er is ook chinees porselein, er zijn waaiers en van de 181 boeken wordt gezegd dat het oudheidkundige werken zijn, beschrijvingen van de levens van heiligen en martelaren.

Het totale beeld is dat van een winkel en een magazijn. Het woongedeelte bevat een voorkamer, een achterkamer, een binnenkamer, een meidenkamer en een keuken.

Dan zijn er schulden aan chirurgijn, apotheek, dokter en leveranciers.

Er is tafelzilver voor 6 personen.

De weinige kleren, beddengoed en tafelgoed zijn meteen verdeeld door de erfgenamen. Bij het meubilair, dat gedeeltelijk antiek is, is ook een badkuip en een ziekenstoel.

Uit één van de documenten meende Frédérique Hiegentlich op te maken dat Nathan misschien wel parnassijn (bestuurder) van de joodse gemeente geweest was. Maar voorlopig laat ik deze verre voor-

vader nu rusten; zijn graf ken ik niet, al is het bekend dat het in Muiderberg is, samen met dat van zijn vrouw; ook zijn dochters Cato en Helena, zijn zoon Wolf en diens vrouw Etty Simons Cohen, een kleinzoon Isaac Orgelist, die weer een zoon van dochter Rebecca is, werden allen begraven in Muiderberg. Ook de drie zoons van Wolf zullen met hun vrouwen begraven worden op Muiderberg.

IV

9 november 1998

Op het nieuws hoor ik dat de Kristallnacht vandaag 60 jaar geleden plaats vond. Die wordt in Duitsland herdacht maar ook in Nederland op verschillende plaatsen. Die datum wordt beschouwd als het begin van de systematische uitroeiing van de joden in Europa.

Mijn voorvader Nathan, de voorvader van alle Jitta's, was gaan wonen in het vrije Amsterdam. Ongetwijfeld was hij op de hoogte van de vreselijke vervolgingen, die vóór zijn eigen leven hadden plaats gevonden. Zijn nageslacht zou het goed maken in Nederland. Maar nooit kan hij vermoed hebben dat de vervolgingen in de toekomst de bedoeling van totale uitroeiing van de joden zou hebben. Ook in zijn nageslacht vielen er slachtoffers.

18 oktober 1999

Bijna een jaar ging voorbij zonder dat ik schreef. Ik dacht veel na en er gebeurde veel.

In het voorjaar bezocht ik de joodse begraafplaats in Muiderberg en fotografeerde ik de graven van de voorouders voor zover ik die vinden kon. Dat van Nathan kon ik niet vinden, al vermeldt de in het Hebreeuws geschreven administratie van de begraafplaats: "begraven op 12 Adar/: 5589 is begraven eerbiedwaardige Netta, zoon van Joseph Bomberg"; de steen van Wolfs graf is in het Hebreeuws en in het Nederlands geschreven. In de Hebreeuwse tekst staat in elk geval Nathan

Josephus Jitta (informatie ds. Lenie van Reijendam-Beek) en het is leuk om nu een visueel beeld van de familienaam in het Hebreeuws te hebben, al kan ik het zelf niet lezen.

Wolf ligt begraven in het vak van de kerkbestuurders.

Het is niet eenvoudig om een beeld te krijgen van Wolf.

Van zijn “dienstplicht” is bekend, dat hij in 1812 vrijstelling krijgt, omdat zijn vader 72 jaar is en in 1814 wordt hij voor de Landmilitie afgekeurd, omdat hij een traanfistel heeft, maar in de jaren 1817 en 1818 doet hij dienst bij de schutterij van Amsterdam.

In 1815 is hij lid van het “kollegie De Vriendschap”, dat later “sociëteit d’Eendracht” heet. In het bestuur daarvan zit Zadok Efraïm Dresden, wiens dochter Nanette in 1840 met Wolfs oudste zoon Sim zal trouwen.

Wolf handelt in elk geval in edelstenen en gaat, waarschijnlijk zake-lijk in 1816 naar Londen. Van april van dat jaar zijn er twee briefjes van zijn “nicht” Elizabeth Oppenheim uit Londen, die daarin over te verschepen goederen schrijft en aan Wolf een rekening stuurt die niet betaald wordt, want haar vader “heeft tevergeefs Londen afgezocht”. Er is kennelijk iets zoek geraakt en er wordt verondersteld dat Wolf het probleem weet op te lossen. Ze hoopt dat hij veilig thuis is gekomen en zendt namens haar vader de beste wensen aan haar oom en nicht en neef. Omdat de brief aan Wolf in de Kalverstraat is gestuurd, lijkt het waarschijnlijk dat een deel van de familie nog bij elkaar woont.

Uit een briefje van april van dat jaar blijkt, dat hij zaken doet met Levy Nathan die een transport heeft verzorgd van “kissies” en zakken, kralen en paspoorten. Inclusief de porti, moet Wolf hem dan f 42,- betalen.

Ook doet hij zaken met Mozes Ezechiël, wiens dochter Judith (Gittele) trouwt met Tanchum Polak Daniels, die op hun beurt een dochter Abigaël krijgen, die zal trouwen met Alfred Josephus Jitta, de

jongste zoon van Wolf en de enige die nageslacht zal hebben. Over de familie Polak Daniels vertel ik later meer.

Interessant is een in het Jiddisch geschreven briefje van Henriëtte aan “mein lieber Wolf”. Die brief is begonnen in het Hollands door Alvarez, met wie zij getrouwd is. Deze is zeer boos op zijn zwager Wolf: er heeft zich kennelijk iets afgespeeld met betrekking tot het kort tevoren gesloten huwelijk tussen Henriëtte en haar man. Maar tegelijkertijd biedt hij Wolf een theeservies te koop aan (Haarlemmer keur) en zijn vrouw wil er ook nog iets aan verdienen. Dus kennelijk zijn de zusters van Wolf ook in zaken. Henriëtte beschrijft het servies en zegt dat ze het niet mooi vindt; het is kennelijk door een ander aan hen te koop aangeboden. Het briefje lijkt een poging tot sussen van de boosheid van haar man, al beëindigt Alvarez zijn briefje toch met een grapje en voegt hij een woord in het Jiddisch (dat ik niet kon ontcijferen) toe. Wellicht is dat toch nog de vertrouwde taal, die iets met intimiteit te maken heeft.

Wolf en Etty krijgen vier kinderen, waarvan de oudste, een meisje, Jutta, meteen bij de geboorte overlijdt. Werd ze genoemd naar haar grootmoeder Judith?

Dan volgen er drie zoons: Simon Wolf, geb. 27 september 1818, Joseph geb. 2 mei 1820 en Alfred geb. 6 augustus 1822.

Wolf reist regelmatig naar het buitenland om zaken te doen; in elk geval naar Londen, Parijs en Leipzig. Als hij in 1826 uit Londen vertrekt, wordt zijn signalement als volgt beschreven: 5 feet, 9 inches (= 1,725 m), donker haar, donkere ogen, donker uiterlijk, donkere wenkbrauwen, “roman nose”; er staat dat hij 33 jaar oud is, maar dat klopt niet, want hij moet dan 36 jaar oud zijn. In 1837 gaat zijn oudste zoon Sim, die dan \pm 18 moet zijn, mee op zakenreis naar Brussel en Parijs, gezien een brief aan hen gericht, waarin aan Wolf en Sim wordt gevraagd bij

de ambassadeur in Brussel te verschijnen om hun paspoorten voor doorreis in ontvangst te nemen.

Wolf koopt veel zilver, te oordelen naar het talrijke tafelzilver, dat in de familie aanwezig is met monogrammen van Etty en Wolf. Er zijn zowel Hollandse, als Engelse keuren, uit de jaren 1820 en 1830, hetgeen overeenkomt met Wolfs reizen naar Engeland.

Maar ook zilveren voorwerpen (Amsterdamse keuren?) vanaf 1759 komen in de familie voor.

Wolf heeft goede relaties met verschillende Europese vorstenhuizen en levert hen juwelen. Uit latere jaren dateert waarschijnlijk het koperen plaatje, bestemd om kaartjes te drukken, waarin gegraveerd staat dat Wolf juwelier is van de hertog van Saksen Coburg Gotha en waarop bij het wapentje staat "BREVET SPECIAL". Dat koperen plaatje is heb ik inmiddels geschonken aan het Joods Historisch Museum.

In 1841 maakt Wolf een reis naar Leipzig; hij doet dat met Noach Isaac Barends, die dan 34 jaar is en die een koets heeft. Noach Barends is koopman en zal later (1856) lid van de kerkenraad van de Nederlands-Israëlitische gemeente Amsterdam worden. Wolfs zoon Sim en diens vrouw Netje gaan mee op reis. Het reisverslag dat Noach in enkele schriftjes maakt (JHM), vermeldt allerlei interessante details van het reisgezelschap.

Als iets persoonlijks uit het gezin geldt, dat Wolf op zijn 42e verjaardag van zijn vrouw en zoons een zilveren servetring krijgt, met de inscriptie 29 november 1835 en verder "wij wenschen u te gaader, o dierb're Gade en Vader, Lang dat ge nog na dezen dag, Felicitatiën ontvangen mag".

Uit een met de hand geschreven familieregister van de familie Polak Daniels (JHM), blijkt dat Wolf, wiens jongste zoon met een Polak Daniels zal trouwen, parnas (d.w.z. bestuurslid) van de Hoogduits Joodse gemeente was.

In het familiearchief vond ik een briefje uit 1838, een “consigne”, waar een groot aantal sieraden in genoemd wordt: briljanten, medaillons, broches, braceletten en paarlen. Ergens staat de naam Josephus Jitta, ook is leesbaar Prinzen Maximilian; het briefje is ondertekend door de commissarissen von Lindeman en ...Bijven.

Zou dit een opdracht tot verkoop van bijoux van Maximilian zijn?

Op 14 juli 1840 is zoon Sim, die dan 21 jaar is, met Nanette Zadok Dresden getrouwd, die nog geen 15 jaar is. De lijst met geschenken van de bruiloft toont een familie, die in goede doen is. Vooral door de schoonfamilie wordt er veel zilver cadeau gegeven. Vader Wolf geeft een obligatie en de broers Jo en Alfred geven samen twee zoutvaatjes. En zelfs de dienstbodes geven iets van zilver.

Al schrijvende realiseer ik me hoe veel er over het zilver, juwelen en antiquiteiten bekend is. Het zilver speelde blijkbaar een rol in de familie en het is grappig, dat tot op de huidige dag de Jitta's geïnteresseerd zijn in zilver, misschien niet allemaal, maar een groot aantal van de oudere generatie wel. Het komt voor dat een achterneef of nicht onmiddellijk naar het zilver kijkt. Je wil weten, wie wat heeft en het lijkt wel, of we een soort eksters zijn. Als het glimt, wil je het hebben of op z'n minst weten van de hoed en de rand.

Een krantenadvertentie vermeldt, dat Etty Cohen, de vrouw van Wolf, in de nacht van 7 januari 1847 aan de gevolgen van een slijmberoerte overlijdt; zij is slechts 49 jaar geworden.

Wolf wil kennelijk de zaken nu duidelijk regelen voor zijn kinderen, want een paar dagen vóór het huwelijk van zoon Jo met Henriëtte van Raalte, wordt op 12 juni 1848 tussen “Wolff Josephus Jitta, Simon Josephus Jitta, zich gewoonlijk tekenende S.W. Josephus Jitta en Alfred Josephus Jitta, de eerste koopman en de overige buiten beroep, allen te Amsterdam wonende, eene Vennootschap aangegaan voor den Handel in Paarlen, Juweelen en andere Edelgesteenten enz.”

De firma zal heten W. Josephus Jitta en Zonen en is waarschijnlijk

gevestigd aan de Herengracht. Het lijkt ook waarschijnlijk dat Sim op den duur de leiding krijgt van het bedrijf.

Heeft Wolf zijn einde voelen naderen? Op 28 mei 1850 overlijdt hij “na een langdurig en geduldig lijden.”

Zijn jongste zoon Alfred zal een paar maanden later trouwen. Alfred en Fanny trouwen in den Haag, waar Fanny vandaan komt. Bij die gelegenheid worden aan de Joodse Gemeente in Amsterdam, waarvan Wolf parnas was geweest, een schaal en een kan gegeven. Kan en schaal wegen samen 2.2 kilo en hebben een Düsseldorfs keur uit de 18e eeuw. De Grote Synagoge in Amsterdam heeft daarmee drie stel kan en schaal.

In de documentatie van het JHM, waar de voorwerpen zich bevinden, staat “dit heeft wijlen de heer Wolf, Parnas, zoon van rabbijn Nate Josephus Jitta ten geschenke gegeven aan de Heilige Gemeente Amsterdam op de huwelijksdag van zijn jongste zoon 22 Menachem [5]610 [=31 juli 1850]”.

Daaruit valt op te maken dat Wolf al vóór het huwelijk van zoon Alfred de schaal bestemd had voor de Synagoge, terwijl hij het huwelijk zelf niet meer heeft meegemaakt.

Er is in 3,5 jaar veel gebeurd in de familie. Etty en Wolf zijn overleden, er is een familiezaak opgericht (die een paar maanden later zich al hofleverancier mag noemen) en de beide jongste zoons zijn getrouwd. Merkwaardig is het om alléén uit de feiten te kunnen concluderen, dat er veel emoties geweest zijn in die jaren.....

Voor Wolf en Etty is er een soort herdenkingstabel van hun sterfdag gemaakt door een onbekende. Er staat:

“Wolf Nathan 29.11.1790 tot 28.5.1850 en

Etty Kohen-Josephus Jitta 10.6.1799 tot 7.1.1847.

ik, die 83 jaar oud ben, heb haar weerga nog niet gevonden. Zij was meer dan goed, een engel op aarde, bemind door familie en vrienden. Wolf genoot achting, groot kenner van edelstenen en antiquiteiten,

leefde in vriendschap met graven, prinsen, vorsten en koningen, be-
mind bij kinderen en familie.”

Wie die 83 jarige opsteller van de herdenkingstabel is, is niet be-
kend, al krijg ik steeds meer helderheid over de voorouders.

De verzameling, die Wolf bijeen heeft gebracht, wordt in 1851 in Am-
sterdam, in de Garnalen Doelen aan het Singel geveild, terwijl de ca-
talogus, die in het Nederlands en het Frans is opgesteld, verkrijgbaar
is in Londen, Parijs, Brussel, Berlijn, Wenen, Frankfurt, St-Petersburg
en Dresden. Dit zegt wel iets van het belang van zijn verzameling. Er
wordt van alles vermeld: meubelen, schilderijen, porselein, bronzen
beelden, houtsnijwerken, zilveren en gouden voorwerpen, kristal,
kant, Japans lakwerk, cameeën en voorwerpen van onyx. De catalogus
prijst in het voorwoord, de overleden bezitter Wolf aan als iemand,
die “sedert vele jaren één der kundigste en vermogendste verzame-
laars was” en wiens collectie derhalve “geen breedvoerige aanduidin-
gen of weidse aanbevelingen nodig heeft, te meer daar eene juiste en
waarachtige beschrijving van zoo vele voortreffelijke kunstwerken,
voorzeker de verdenking van partijdigheid aan de zijde der verkopers
zouden hebben doen ontstaan”.

Het betreft 2200 stuks, waarvan de opbrengst f 58.266,40 bedraagt,
vergelijkbaar met € 600.733,55 in 2010.

V

De familiefirma wordt door de drie zoons van Wolf voortgezet. In de loop der jaren worden ze hofleverancier van verschillende Europese hoven, van het Nederlandse hof op 20 oktober 1848, een paar maanden nadat de firma is opgericht. Zeker betekent dit, dat er al eerder zaken met het Nederlandse hof werden gedaan.

In 1860 mogen zij zich hofleverancier van Prinses Mathilde, een nicht van Napoleon I, noemen. Zij taxeerden de juwelen van Koningin Sophie, de eerste vrouw van Koning Willem III, na haar dood in 1877. Aardig is, dat zij als persoonlijke herinnering aan haar, een klok met twee daarbij behorende stukken kregen, die op het bureautje van Koningin Sophie hadden gestaan. Volgens familie-overlevering zouden het monsterlijke stukken zijn geweest! En inmiddels zijn ze niet meer in het bezit van de familie.

Bij het tweede huwelijk van Willem III, met Koningin Emma, leverde de firma samen met juwelier Mendes het nationale cadeau (een ketting en een broche) aan haar. (In het boek *De juwelen van het Huis Oranje-Nassau* van René Bruns wordt als juwelier genoemd Jitta en la Chapelle).

Verder wordt de firma op uiteenlopende plaatsen hofleverancier genoemd: van Rusland, van Württemberg, van de hertog van Brunswijk-Luneburg, van Saksen-Coburg-Gotha, van Napoleon III (1862) en van de eerder genoemde “Prinzen Maximilian”.

Van de drie broers is waarschijnlijk Sim, “oom Sim” zoals hij in de familie genoemd wordt, de meest markante persoonlijkheid geweest.